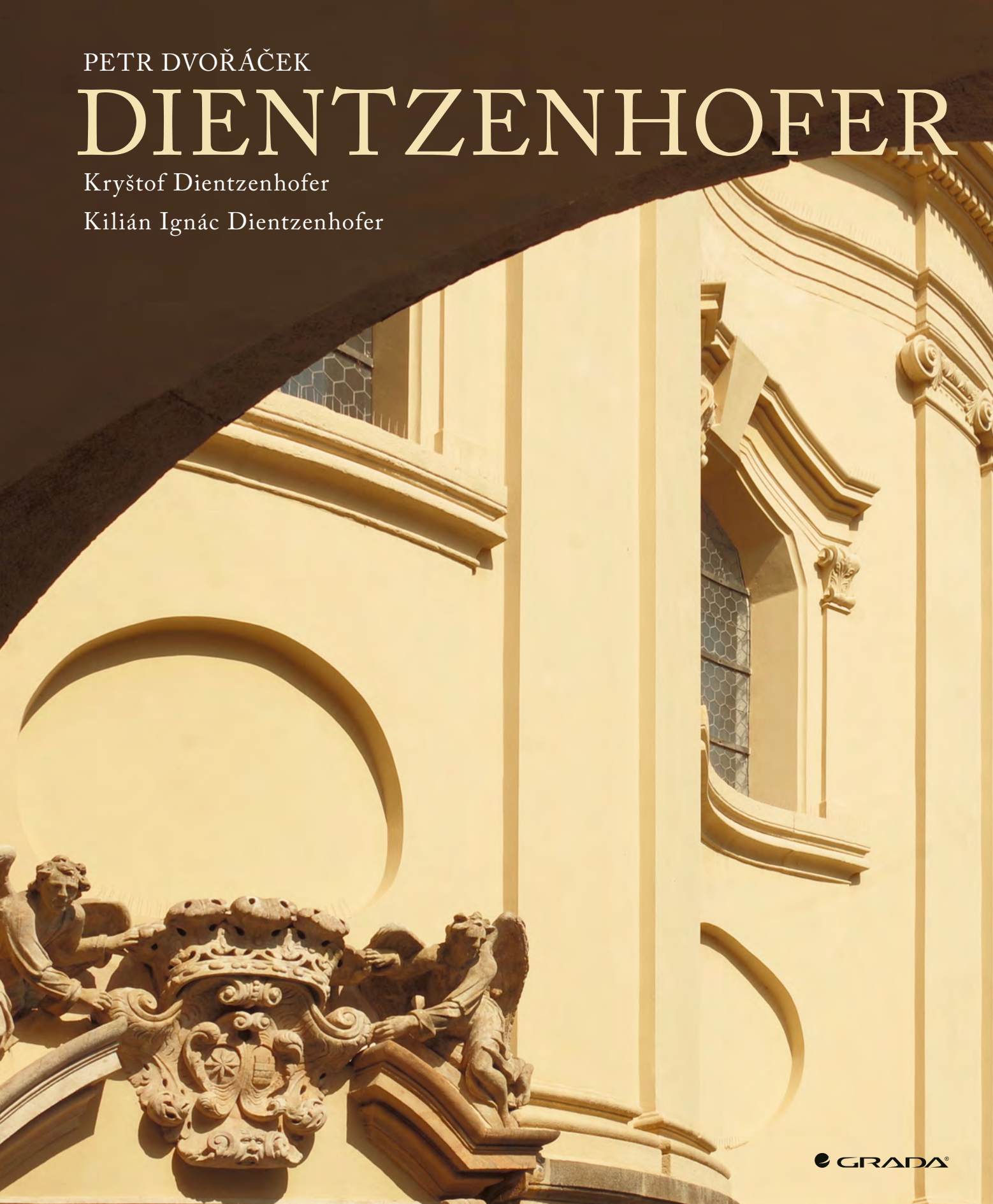

PETR DVOŘÁČEK

DIENTZENHOFER

Kryštof Dientzenhofer

Kilián Ignác Dientzenhofer

The background of the image is a photograph of a classical building facade. It features a prominent curved balcony with a decorative balustrade. Below the balcony, there are two columns with ornate capitals. The architecture is light-colored, possibly stone or plaster, and the lighting is bright, creating strong shadows.

PETR DVOŘÁČEK

DIENTZENHOFER

Kryštof Dientzenhofer

Kilián Ignác Dientzenhofer

*Autor i vydavatel děkují za laskavé
poskytnutí fotografií interiéru kostela
sv. Kláry městu Cheb a fotografií
interiérů kostelů broumovské skupiny
panu Petru Staňkovi*

Obsah

Úvodem	7
Z Horních Bavor do Prahy	9
Barokní Praha	13
Kryštof Dientzenhofer učeň, tovaryš, mistr	15
Kryštof Dientzenhofer – radikální novátor	21
Epilog otce a prolog syna	27
Kilián Ignác Dientzenhofer – první kroky	30
Aedilis filius – stavitelův syn	33
Na cestě mezi elitu	37
Tři desetiletí na vrcholu	42
Nejenom slavné pražské kostely...	49
Dvorní a pevnostní stavitel	53
Naplňný život	54
Smiřice Zámecká kaple Zjevení Páně	59
Praha – Malá Strana Kostel svatého Mikuláše	67
Cheb Kostel sv. Kláry	77
Praha – Břevnov Klášterní kostel sv. Markéty	83
Šonov Kostel sv. Markéty	91
Karlovy Vary Kostel sv. Maří Magdalény	105
Praha – Nové Město Kostel sv. Jana Nepomuckého na Skalce	113
Praha – Staré Město Kostel sv. Mikuláše	121
Dobrá Voda u Českých Budějovic Kostel Panny Marie Bolestné	129

Úvodem

V díle Kiliána Ignáce Dientzenhofera vyvrcholil jeden ze směrů barokní architektury, zvaný radikální nebo též dynamické baroko, a to v Čechách, daleko od italských kulturních center, kde se zrodil. Jak a proč k tomu došlo? Kde se vzalo toto mimořádné tvůrčí vzepětí, které v oboru architektury vrátilo Čechy a zejména Prahu po období úpadku za třicetileté války mezi kulturní centra? A čím vlastně je toto dílo tak mimořádné?

V obecném kulturním povědomí je sice zapsáno jméno Dientzenhofer hned vedle jména Santini, většina lidí by však měla problém vysvětlit, v čem význam tohoto jména spočívá; mnohým uniká, že o slávu jména se dělí otec Kryštof a syn Kilián Ignác nebo že v sousedních zemích působili další příslušníci tohoto mimořádného stavitelského rodu. Nutno přiznat, že tato nedostačující znalost hodnot našich kulturních dějin souvisí i s jejich nedostatečnou popularizací. Podobně jako v případě Santiniho, ale i dalších velkých osobností architektury i jiných uměleckých oborů, také v případě Dientzenhoferů nebyl zatím k dispozici dostatečný výběr literatury, která by širší veřejnosti přístupným způsobem ozřejmila význam těchto osobností a jejich děl. Monografické práce nebo stati jsou buď desetiletí staré, a tedy neodpovídající dnešnímu stavu poznání, nebo jsou koncipovány jako suma badatelských poznatků, jejichž odborný styl je pro popularizační účel nevhodný. Tuto mezeru se naše ediční řada pokusí postupně zaplnit.

Vraťme se však k Dientzenhoferům. Aby to nebylo tak jednoduché, o autorství projektů klíčové skupiny kostelů, s nimiž se zrodilo české radikální baroko, se už století vedou spory. Část z těchto staveb je sice archivními dokumenty spojena se jménem Kryštofa Dientzenhofera, listiny však nedokládají, jestli byl autorem projektu, nebo jen stavitelem realizujícím návrh někoho jiného. Vzhledem k tomu, že doložené projekty Kryštofa Dientzenhofera nevykazují znaky vrcholných staveb skupiny, někteří badatelé mu upírali znalosti a schopnosti architekta projektujícího tak výjimečná díla, občas bylo dokonce popíráno i jednotné autorství staveb. Dnes ovšem lze vzhledem k novějším poznatkům tento názor pokládat za překonaný a autorství Kryštofa Dientzenhofera u klíčových staveb české radikální skupiny za pravděpodobnost hraničící s jistotou.

Do české skupiny radikálně barokních kostelů navržených převážně v prvním desetiletí 18. století a vyznačujících se zejména dynamickým pojetím architektury a tzv. pronikovými klenbami konstruovanými nad prostupujícími se půdorysnými ovály bývá obvykle řazeno pět staveb: kostel sv. Josefa v Obořišti, kostel sv. Mikuláše na pražské Malé Straně, kostel sv. Kláry v Chebu, kostel sv. Markéty v pražském Břevnově a kostel Nanebevzetí Panny Marie v Nové Pace. Za šestou (chronologicky vlastně první) je považována dodatečně přiřazená kaple Zjevení Páně ve Smiřicích. U některých z těchto staveb nenajdeme všechny charakteristické znaky, názory na jejich příslušnost ke skupině se tedy rozcházejí. Dnes však převažuje názor, že přinejmenším čtyři stavby tvořící „jádro“ skupiny jsou dílem jednoho architekta.

Proti argumentům popírajícím autorství Kryštofa Dientzenhofera stojí jak svědectví archivů dokumentující jeho účast na některých stavbách skupiny, tak novodobé srovnávací slohové analýzy jejich prvků,

tvarosloví a skladby. Jejich zřejmá koncepční příbuznost a společný rukopis totiž jasně ukazují na jediného autora a není tu žádný jiný architekt, kterého by bylo možno se všemi klíčovými stavbami skupiny spojovat. Jistou indicií je samozřejmě také skutečnost, že se Kryštofův syn Kilián Ignác, který později tak velkolepě završil vývoj radikálního baroka, vyučil u svého otce a později s ním řadu let spolupracoval tak úzce, že jejich podíl na stavbách z té doby nelze odlišit. Mezi dílem otce a syna je tedy zřejmá kontinuita. Přestože rozvinutí synovy výjimečné invence jistě ovlivnilo i dobré vzdělání a nezvykle dlouhá, sedmiletá tovaryšská cesta do Rakous a Vlach, základy byly už položeny v době jeho učení po otcově boku. Také z tohoto důvodu tedy není názor, že architektem raných radikálně barokních staveb je někdo jiný, příliš přesvědčivý.

Těsná spolupráce otce a syna a kontinuita v jejich díle je také důvodem, proč je vhodnější, aby monografie byla věnována oběma architektům a stavitelům. V první části budeme sledovat život a dílo Kryštofovo od chvíle, kdy odešel z rodné usedlosti v Horním Bavorsku za svými staršími bratry a sestrou, aby s nimi doputoval na cestě za vyučením a prací do Prahy, kde našel nový domov a nastoupil životní dráhu stavitele a architekta. Následuje mezidobí, kdy otec mistr a syn tovaryš společně pracovali na tak významných stavbách, jako jsou pražská Loreta nebo břevnovský klášter a jeho broumovská filiace. Druhá část nás provede velkolepým završením historie rodu stavitelů a architektů Dientzenhoferů i vrcholem vývoje radikální větve barokního slohu v životě a mimořádném díle Kiliána Ignáce. Třetí část je věnována podrobnějším popisům vybraných nejvýznamnějších staveb obou architektů.

Z Horních Bavor do Prahy

Příběh dvou generací stavitelů Dientzenhoferů začíná na usedlosti Dienzenhof (psáno též Dientzenhof) nedaleko hornobavorského městečka Bad Feilnbach. Tehdy jsou Dientzenhoferové ještě selská rodina na klášterním statku (Diensthof), v dobových dokumentech se však objevuje i označení této samoty „Beim Maurer“, které svědčí o tom, že zednickou prací si už tehdy členové rodiny přivydělávali. Byla tu tedy snad nějaká rodová tradice, která vedla později bratry Dientzenhoferovy, aby na cestách hledali kvalifikaci a uplatnění v tomto oboru, rozhodně to však nebyla tradice stavitelská, či dokonce architektonická.

Za bratry Dientzenhofery coby budoucími staviteli se ovšem musíme přenést na jiný statek – statek Guggenhof na vrchu Guggenberg (Kukaččí vrch) nedaleko obce Flintsbach, malebně rozložené v údolí řeky Inn. Tam Georg z tehdy už hodně rozvětveného rodu Dientzenhoferů vychovával s manželkou Barbarou Thanerovou své děti Georga, Annu, Wolfganga a Abrahama, k nimž 7. července 1655 přibyl ještě Kryštof (ano, to je on, budoucí pražský architekt a stavitel) a po něm Barbara, Leonhard a Johann. Otcí se však v hospodaření příliš nedařilo. Jeho starší synové Georg a Wolfgang, doprovázeni i sestrou Annou a možná i malým Kryštofem, odešli někdy po roce 1665 z otcovského domu za zednickou prací, v níž byli už oba starší bratři zřejmě vyučeni. Putovali nejprve po Innu do Pasova, kde získali uplatnění při velké přestavbě katedrály sv. Štěpána. Je pravděpodobné, že Kryštof se během několikaletého pobytu na této stavbě vyučil a první zkušenosti zde později získali i dva jeho nejmladší bratři Leonhard a Johann. Jen Abraham se nikdy zednickému řemeslu nevěnoval a jeho osudy neznáme.

Krajina v okolí hornobavorského městečka Bad Feilnbach v alpském podhůří na řece Inn, kde na statku Guggenhof Kryštof Dientzenhofer vyrůstal

Velkolepá přestavba biskupského katedrálního chrámu v Pasově byla pro bratry Dientzenhoferovy nejen tou nejlepší možnou školou zednických a stavitelských odborností, ale i počátkem cesty do Prahy. Vždyť jejím architektem byl v té době už v Praze proslavený Carlo Lurago, kterého provázela i řada špičkových řemeslníků působících na jeho pražských stavbách. Také v Pasově se tedy vědělo, že stavební konjunktura vrací Praze pověst výstavného a prosperujícího města s množstvím pracovních příležitostí. A tak se někdy v roce 1676 vypravují bratři Dientzenhoferové do Prahy, která však měla být trvalým domovem jen pro jednoho z nich. Všichni sourozenci se zde scházejí roku 1678 na svatbě tehdy třiatřicetileté sestry Anny, která bratrům do té doby vedla domácnost. I její manželství s Wolfgangem Leuthnerem z rodiny známého hornorakouského stavitele Abrahama Leuthnera dokládá, že Dientzenhoferové byli v té době už dobře zavedeni ve stavitelském oboru i v pražském prostředí.

Georg Dientzenhofer se sice stal roku 1681 měšťanem Menšího Města pražského, téhož roku však odchází pracovat na přestavbě hornobavorského kláštera Waldsassen, vedené jeho zaměstnavatelem a teď už i příbuzným Abrahamem Leuthnerem. Později vedení stavby převzal a dostal zde příležitost i jako projektant, což rozhodlo o tom, že se Waldsassen stal jeho trvalým domovem. Oženil se zde a stal se váženým

Velkolepá přestavba pasovské katedrály sv. Štěpána pod vedením Carla Luraga byla pro bratry Dientzenhoferovy dokonalou školou stavitelských řemesel, ale i počátkem cesty do Prahy, kde byl Carlo Lurago už proslulým stavitelem

měšťanem nedalekého města Ambergu. Na Georgových stavbách pracoval i jeho bratr Leonhard, který se tu rovněž oženil a usadil. Nás však bude především zajímat, že polírem zde byl Kryštof Dientzenhofer, který po bratrově náhlé smrti roku 1689 převzal jako čtyřiatřicetiletý vedení stavby klášterní baziliky Nanebevzetí Panny Marie a sv. Jana Evangelisty.

Druhý z bratrů Dientzenhoferů – Wolfgang – zůstal v Čechách a měl v úmyslu usadit se v Hostinném, kde roku 1679 získal práci jako polír na stavbě františkánského kláštera podle návrhu Martina Reínera. Malé město však neskýtalo dostatek příležitostí, a tak se po smrti staršího bratra roku 1689 i on usadil v Ambergu, aby dokončil bratrovy rozestavěné nebo plánované stavby. Oženil se tu, vzdal se pražského měšťanství, stal se váženým měšťanem Ambergu a vybudoval zde řadu velkých a významných staveb, jako jsou jezuitská kolej, klášter salesiánek a klášter a kostel paulánů, v širším okolí pak řadu dalších klášterů a kostelů. Wolfgang Dientzenhofer umírá roku 1706.

Ke Kryštofovi, třetímu z bratrů Dientzenhoferů, který se trvale usadil v Praze, se vrátíme v samostatné kapitole podrobněji. Jeho mladší bratr Leonhard prožil tovaryšská léta rovněž v Praze a oba

První velkou zakázkou bratří Dientzenhoferů byla zásadní přestavba hornobavorského kláštera Waldsassen, kterou vedl pro Abrahama Leuthnera Georg Dientzenhofer

Interiér klášterní baziliky Nanebevzetí Panny Marie a sv. Jana Evangelisty ve Waldsassenu. Po smrti staršího bratra převzal vedení stavby jeho polír Kryštof

zřejmě působili ve stejné stavební firmě Abrahama Leuthnera. Záhy však také on z Prahy odešel, nejprve roku 1683 za nejstarším bratrem do hornofalckého Ambergu, kde působil už jako zednický mistr na jeho stavbách, později do Bamberku, kde se stal roku 1687 měšťanem, členem zednického a kamenického cechu a posléze i biskupským stavitelem. Vystavěl zde řadu významných budov, počínaje jezuitskou kolejí a kostelem Nejsvětějšího jména Ježíš podle bratrova projektu, dále karmelitánský kostel P. Marie a sv. Theodora, benediktinský klášter nebo biskupskou rezidenci, kterou po jeho smrti roku

1707 dokončil mladší bratr Johann. Z řady staveb v okolí připomeňme aspoň benediktinský klášter v Banzu a cisterciácký v Langheimu.

Dílem Geoga Dientzenhofera v rámci velké zakázky v bavorském Waldsassenu je i poutní kaple sv. Trojice. Připomeňme, že Georgovým polírem zde byl jeho mladší bratr Kryštof

Také nejmladší z bratrů Dientzenhoferů Johann se vyučil v Praze u Abrahama Leuthnera. Potom však jeho stopa na dlouhých deset let mizí, aby se roku 1696 objevil jako pomocník svého bratra Leonharda v Bamberku, kde se i on zakrátko stává mistrem zednického cechu, měšťanem, a dokonce je na náklady biskupa (připomeňme, že starší bratr Leonhard je jeho dvorním stavitelem) vyslán na studijní pobyt do Říma. Po návratu se na biskupské doporučení stává stavitelem benediktinského opatství ve Fuldě a ujímá se návrhu monumentálního klášterního chrámu, jehož vysoký rozpočet však vzbudil pochybnosti stavebníka. Zajímavou ukázkou soudržnosti rodiny je záruka starších bratrů Wolfganga, Leonharda a Kryštofa, která pomohla tyto pochybnosti rozptýlit. Stavba byla roku 1704 zahájena a dokončena roku 1712. To však už byl Johann pět let dvorním stavitelem bamberského biskupa po svém zesnulém bratrovi. Podle jeho návrhů a pod jeho stavebním vedením pak vyrostl biskupský zámek Pommersfelden, benediktinský klášterní kostel v Banzu a řada dalších staveb. Podobně jako jeho starší bratři také Johann umírá nečekaně a v plné práci roku 1726 jako poslední z bratrů, čtyři roky po smrti Kryštofa.

Barokní Praha

Ne, ještě ne ta slavná barokní Praha, jejímiž novými dominantami se jednou stanou kupole a věže chrámů Kiliána Ignáce Dientzenhofera. Zatím jsme v Praze poslední čtvrtiny 17. století. Už jsme se zmínili o pasovské přestavbě monumentální baziliky podle projektu a pod vedením v Praze proslaveného Carla Luraga. Tam bratři Dientzenhoferové nejen získávali zkušenosti a odbornost, ale také poznali, že Praha je místem, kde se setkávají vlivy různých kulturních oblastí a slohových tendencí, výrazné osobnosti z řad architektů, stavitelů a řemeslníků jak vlášských, tak z Rakous i z jejich vlasti a hlavně kde je velký investiční potenciál světský i církevní, tedy dostatek zakázek.

První roky po uzavření vestfálského míru byly v Českých zemích ještě poznamenány mocenskými a majetkovými změnami plynoucími z vítězství Habsburků a katolické strany, následků pobělohorských represí a nástupu systematické protireformace. Celé bloky konfiskovaných a rychle chátrajících měšťanských domů jsou pod cenou skupovány bohatou pobělohorskou šlechtou nebo církevními institucemi (zejména jezuiti) a připraveny, aby se po demolici staly staveništi rozsáhlých palácových areálů nebo třeba kolejí, jako v případě Klementina. Ekonomika se postupně stabilizovala a výnosy z obnoveného hospodaření šlechtických velkostatků byly trvalým zdrojem investic. Nastal nebývalý stavební boom zahrnující obnovu měst, výstavbu účelových staveb (mlýnů, sýpek atp.), modernizaci opevnění, ale i výstavbu rozsáhlých a luxusních šlechtických rezidencí, obnovovaných i nových klášterů, jezuitských kolejí a především kostelů poskytujících příležitost k vrcholným architektonickým a uměleckým výkonům. Neměnila se ovšem jen architektura, středověký urbanismus byl nahrazován velkorysým barokním pojetím, Praha se stávala barokním městem. Vysoká šlechta disponovala mnohem větším bohatstvím, a tedy i investičním potenciálem než samotný panovník, takže odchod panovnického dvora z Prahy se nestal žádnou brzdou tohoto rozsáhlého stavebního rozvoje a celkové proměny.

Barokní sloh se sice ve své rané podobě u nás projevil už v pobělohorském období (typicky na stavbách Albrechta z Valdštejna v Praze a Jičíně), teprve ve druhé polovině 17. století se však mohl plně rozvinout, aby na jeho sklonku dospěl k projevům reflektujícím vývojové směry a velká díla vrcholného baroka v Itálii. Centrem tohoto dění byla u nás samozřejmě Praha.

Projektem kostela sv. Ignáce z Loyoly na novoměstském Dobytím trhu (dnes Karlovo náměstí) uvádí Carlo Lurago do Prahy řadu pokročilých a zde nových slohových prvků

Pasovský vzor bratrů Dientzenhoferů Carlo Lurago získává měšťanské právo na pražské Malé Straně roku 1648, symbolicky v prvním roce míru. Roku 1654 začíná pracovat na novém průčelí tehdy ještě nedokončeného kostela sv. Salvátora, nad kterým se už tyčila první z kupolí integrujících stále ještě nový sloh do panoramatu Prahy. Téhož roku začíná Lurago pracovat i na nejrozsáhlejší stavbě té doby – areálu Klementina – a pokračuje v tom pětadvacet let, několik let práce i řídí. V letech 1665–1678 vyrůstá na dominantním místě Dobytčího trhu (dnes Karlovo náměstí) jezuitský kostel sv. Ignáce z Loyoly, jehož projektem uvádí Lurago do Prahy řadu pokročilých a zde nových slohových prvků.

V Praze vyrůstá řada velkých a výstavných raně barokních paláců, často na místě zbořených bloků měšťanských domů, což zcela mění charakter zástavby mnoha ulic a náměstí. Typickými příklady jsou třeba paláce Michnů z Vacínova nebo Kolovratský, za jejichž architekta bývá obvykle pokládán Giovanni Domenico Orsi, nebo paláce Nostický a zejména Černínský, připisované Francescu Carattimu. Další velkou postavou pražského raného baroka je Francouz s italským školením Jean-Baptiste Mathey, který přichází do Prahy roku 1670. Byl to u nás zřejmě jeden z prvních architektů, který pouze projektoval a nebyl současně stavitelem. Mezi jeho pražské stavby patří arcibiskupský palác na Hradčanech (v původní podobě, dnes překryté pozdějšími úpravami), křížovnický kostel svatého Františka Serafínského při staroměstském nástupu Karlova mostu, Toskánský palác nebo letohrádek Troja.

Tento malý výběr samozřejmě není ani zdaleka úplným přehledem ani co do staveb, ani co do osobností architektury, stavitelství a souvisejících řemesel. Dává však dostatečnou představu o tom, jak dynamicky se rozvíjícím, na stavební zakázky bohatým a umělecky inspirativním místem byla Praha, když sem spolu s mnoha jinými umělci a řemeslníky přicházeli bratři Dientzenhoferové. Přesto se shodou okolností stala domovem jen jediného z nich – Kryštofa Dientzenhofera.

Kryštof Dientzenhofer učeň, tovaryš, mistr

Kryštofa Dientzenhofera a jeho sourozence jsme opustili na cestě z Pasova do Prahy. Jak už jsme zmínili, jejich pobyt v Praze je poprvé doložen 11. ledna 1678, kdy je třiatvacetiletý Kryštof se všemi bratry a sestrou Kateřinou přítomen na svatbě své o deset let starší sestry Anny. Jejím nastávajícím manželem je Wolfgang Leuthner, příbuzný tehdy už zavedeného stavitele Abrahama Leuthnera, který všech pět bratrů Dientzenhoferů později zaměstnával. Můžeme tedy předpokládat, že tento sňatek byl výsledkem už existujících pracovních i osobních vztahů mezi rodinou Dientzenhoferů a rodinou Abrahama Leuthnera, což potvrzují i další vazby mezi oběma rodinami (Kryštof byl například ve Waldsassenu svědkem na svatbě Abrahamova bratra Philippa Leuthnera a později univerzálním dědicem Leopolda Leuthnera). Dientzenhoferové tedy v Praze už nějaký čas působili a také Kryštof už pravděpodobně jako tovaryš v Leuthnerově stavební firmě pracoval. Jeho profesionální působení je však s jistotou doloženo až o sedm let později, kdy pracuje už jako polír na stavbě kláštera ve Waldsassenu, kterou vedl jeho starší bratr Georg. O schopnostech tehdy třicetiletého Kryštofa Dientzenhofera svědčí, že v tomtéž roce 1685 a letech následujících souběžně vede za Abrahama Leuthnera stavbu zámku v Ostrově nad Ohří.

Pracovní pobyt v Horní Falcí a západních Čechách však Kryštofa, na rozdíl od jeho bratrů, neodradil od volby Prahy jako místa budoucího života. Roku 1685 uzavírá v Praze sňatek s Annou Marií Aichbauerovou, rozenou Langovou, vdovou po pražském staviteli Janu Jiřím Aichbauerovi. Stává se tím i spolumajitelem dodnes stojícího domu na Malé Straně v dnešní Nosticově ulici č. p. 465/2 a otčímem dvou nevlastních synků. Dům přestavuje a následujícího roku žádá o městské právo na Malé Straně a o členství v cechu, což bylo spojeno se složením mistrovské zkoušky. Obojí získává roku 1687. To už měli manželé první dítě, dceru Kateřinu. Následují synové Martin (1687), Kilián Ignác (1689), Jindřich (1692) a dcera Marie Anna (1695). Čtyřicetiletý mistr a malostranský měšťan stojí na prahu skvělé kariéry, což je potvrzeno v roce 1695, kdy se stává přísežným starším stavitelem malostranského cechu zednického a kamenického, pověřovaným účastí ve stavebních komisích.

V Praze té doby byl sice dostatek stavebních zakázek, ale i velká konkurence a v ní architekti a stavitelé už tehdy slavní a žádaní. Kryštof Dientzenhofer se zatím mohl vykázat jen

Mezi raná díla Kryštofa Dientzenhofera patří i kaple sv. Maří Magdalény na Skalce u Mníšku pod Brdy dokončená roku 1694